

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ «ЗЛОЧИНІВ АГРЕСІЇ» ОКРЕМИМИ НОРМАМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

КАНЦІР Володимир - доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», професор

ORCID ID: 0000-0002-3689-4697

КРИЖАНОВСЬКИЙ Анатолій - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», доцент

ORCID ID: 0000-0002-2432-5286
DOI 10.32782/NP.2023.4.18

Відповідне коло проблемних питань, очевидно, виходить за межі, які стосуються винятково національного кримінального права. Вони заслуговують на вивчення з урахуванням того, що й міжнародне кримінальне право й національне кримінальне право, на основний предмет, базову платформу виводять факт вчинення кримінального правопорушення та покарання за нього.

Не є винятком і так звані «злочини агресії», які вважаються одними із найтяжчих міжнародних посягань, що передбачають загрозу відносинам миру та безпеки для світового співтовариства.

З огляду на це, проаналізовані окремі міжнародні правові акти, які забороняють згадану агресію, є імперативними нормами міжнародного права.

Ключові слова: «злочини агресії», агресивна війна, воєнний конфлікт, воєнний стан, територіальна цілісність та недоторканність, пропаганда війни, планування, підготовка, розв'язування, ведення, кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми

У судовій правозастосовній діяльності, норми про пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни, донедавна - не застосовувались. З огляду на це, питанням захисту від так званих «злочинів агресії» приділялось

мінімальну увагу у спеціальній літературі, окреслена проблематика не вважалась актуальною.

З 2014 року, у зв'язку зі збройним вторгненням РФ на Сході України, назріла необхідність розробки ефективних кримінально-правових засобів протидії проявам агресії. Цікаво, що в засобах масової інформації агресію РФ проти України у різні періоди трактували неоднозначно, як-от: тероризм, сепаратизм, участь у діяльності непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань, реалізація права народів на самовизначення.

24 лютого 2022 року РФ здійснила повномасштабне вторгнення на територію України, яке було іменоване очільником держави-агресора, як так звана «воєнна операція». Внаслідок зазначеного нападу, по всій території України російські окупанти завдають ракетні удари, вбито тисячі цивільних людей, знищено об'єкти інфраструктури (житлові будинки, заклади освіти та охорони здоров'я, підприємства тощо). Вказані злочинні діяння є одними із найбільш тяжких злочинів проти миру та безпеки людства та трактуються світовим співтовариством як агресія РФ проти України [1].

«Злочини агресії» є одними із найтяжчих міжнародних посягань, що несуть у собі очевидну загрозу відносинам миру та безпе-

ки для світового співтовариства. З огляду на це, заборона агресії розглядається як імперативна норма міжнародного права, відхилення від якої - неприпустиме.

Стан дослідження

Наукові обстеження стосовно з'ясування поняття агресії, видів збройного конфлікту, причин та способів їх розв'язання, питань відповідальності держави за акти агресії та міжнародних підходів. Ці праці презентовані такими науковцями, зокрема, як: Н. Акімов, О. Базов, М. Баймуратов, О. Березніков, І. Бойко, С. Бескоровайний, О. Броневицька, К. Важна, В. Гапончук, С. Денисов, В. Дяченко, О. Задніпровська, І. Касинюк, Н. Кончук, К. Кардаш, У. Коруц, Е. Кузьмін, О. Ладиненко, І. Лоссовський, А. Майснер, Г. Маляр, С. Мохончук, Л. Мошняга, А. Нікітін, О. Олішевський, Н. Орловська, В. Ортинський, Я. Пилипенко, П. Пекар, О. Полторак, В. Поповичук, В. Радецький, В. Робак, Ю.Резнік, М. Рубашенко, В. Ржевська, С. Сірий, С. Стасюк, М. Стиранка, Л. Скрякля, Н. Філіпінська, Н. Фурсіна, Я. Турчин, М. Цюрупа, П. Шумський, К. Юртаєва, Г. Яремко та інші.

Також на початку 2023 року Х. Олійник було успішно захищено дисертацію у Національному університеті «Львівська політехніка» - «Кримінальна відповідальність за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни», згодом, видано монографію. У дослідженні в умовах особливого правового режиму – воєнного стану, очевидного загострення загроз суверенітету, територіальній цілісності та політичній незалежності держави здійснено переоцінку кримінально-правової охорони таких правовідносин [1].

Метою цієї статті є спроба окреслити окремі міжнародні правові стандарти регламентації кримінальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни.

Виклад основного матеріалу дослідження

Про небезпеку збройної агресії та її наслідки для людства говорять самі за себе

цифри. Так, за тисячоліття відбулося близько чотирнадцять тисяч воєн, у яких загинуло понад п'ять мільярдів людей. У ХХ сторіччі, внаслідок Першої світової війни, загинуло тридцять один мільйон людей, серед яких двадцять один мільйон осіб померло від голоду і хвороб. У Другій світовій війні ці показники дещо зросли – загинуло понад сорок мільйонів людей [2].

Міжнародній практиці також відомі випадки засудження осіб за здійснення змови з метою підготовки та ведення агресивних війн проти Австрії, Польщі, Данії, Греції, колишнього СРСР та інших держав. Зокрема, в Нюрнберзі відбувся судовий процес над групою військових злочинців, після завершення якого, 30 вересня – 1 жовтня 1946 року вироком Трибуналу їх було визнано винними та засуджено до смертної кари чи довічного позбавлення волі.

Однак, «злочини агресії» не залишилися у далекому минулому, а в сучасному світі набирають якісно нових форм. Як справедливо зауважує А.В.Майснер, агресивні дії камуфлюються демократичними прагненнями і цілями забезпечення прав людей, нехтуваних в умовах диктаторських і тоталітарних режимів, гуманітарними інтервенціями, поліцейськими операціями тощо. До того ж сама агресія набуває інших виявів, у яких сила і насильство як сутнісний фактор цього міжнародного злочину набуває вигляду легітимної політичної, інформаційної та інших різновидів діяльності [3].

З огляду на зазначене, актуалізується потреба у визначенні міжнародно-правових механізмів протидії агресії.

Відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 р., агресією є використання збройної сили держави проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом ООН (ст.1) [4].

При цьому, жодні міркування будь-якого характеру (політичного, економічного, військового тощо) не можуть служити виправданням агресії (ст.5). Її заборона регламентується ще в кількох міжнародних документах, а саме Декларації про поси-

лення ефективності принципу відмови від погрози силою або її застосування в міжнародних відносинах від 18 листопада 1987 р., Заключному акті Ради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р., Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24 жовтня 1970 р. [5].

Стаття 3 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. містить перелік дій, які кваліфікуються як акт агресії, зокрема:

а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація чи анексія із застосуванням сили території іншої держави або частини її;

б) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;

с) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави;

д) напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили, або морські і повітряні флоти іншої держави;

е) застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави за згодою з приймаючою державою, в порушення умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на такій території по припиненню дії угоди;

ф) дія держави, що дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави;

г) засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що носять настільки серйозний характер, що це рівносильне перерахованим вище актам, або його значну участь у них.

З вищенаведеного визначення випливає, що акти агресії не завжди здійснюються з метою захоплення території іншої держави (до прикладу, напад збройними силами

держави на повітряні сили іншої держави можливий з метою тиску на органи державної влади щодо прийняття певного політичного рішення; засилання державою або від імені держави збройних банд на територію іншої держави з метою її послаблення або впливу на можливість прийняття рішення всередині держави чи у відносинах з іншими державами). У науковій літературі підкреслюють, що поряд зі збройними формами агресії не менш ефективними формами руйнівного впливу на інші держави стають так би мовити «мирні» вияви агресії, передусім – економічний та інформаційний [3].

З огляду на це, проф. І.І. Бойко вважає, що на сьогодні визначення поняття агресії є застарілим, оскільки воно повинно охоплювати ширший перелік злочинних дій у зв'язку з появою нових «технологій» нанесення шкоди та нових типів загроз (втручання в роботу автоматизованих інформаційних систем) [6].

Вважаємо, що включення в поняття агресії інформаційний чи економічний вплив не можна сприйняти схвально, оскільки такі дії, скоріш за все, є складовими частинами ідеологічної боротьби, метою якої є послабити сили супротивника та відповідно зміцнити власні позиції. Втім негативні наслідки, скажімо, інформаційної війни важко переоцінити. Яскравим прикладом цьому слугує пропаганда ідеолога доктора Йозефа Геббельса, яка стала тією силою, яка привела до влади у Німеччині фашистів й призвела до розв'язання Другої світової війни [7].

Як більш сучасний приклад можна навести інформаційну війну РФ проти України за результатами якої нагнітається ненависть, до української армії та населення загалом. Тому видається, що інформаційна війна може слугувати причиною для кровопролиття, призвести до руйнувань та людських жертв. Іншими словами, вона може виступати, так би мовити, передумовою агресивним воєнним діям чи спонукати до їх ведення, однак вона не є різновидом агресії однієї держави проти іншої, для якої характерним є застосування насильства і примусу.

З 31 травня по 11 червня 2011 року в Кампалі відбулась конференція держав-учасниць Римського Статуту, на об-

говорення якої виносилось питання щодо з'ясування поняття агресії. За її результатами було прийнято текст поправок, зокрема, в частині введення нової статті (8 bis), яка дає наступне визначення «злочину агресії», а саме: планування, підготовку, ініціювання або здійснення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, серйозністю та масштабами є грубим порушенням Статуту ООН [8].

Доводиться констатувати, що Україною поки не ратифіковано Римський статут Міжнародного кримінального суду, а відтак і так звані Кампалійські поправки. Однак, наша держава вже зверталася до МКС із заявами про визнання його юрисдикції, зокрема, щодо злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами РФ та керівниками так званих «ЛНР» та «ДНР», а також агресії, у результаті якої було відторгнуто АРК [9].

Нормами міжнародного права також регламентуються випадки, коли допускається застосування сили однієї держави проти іншої, зокрема:

- у випадку збройного нападу однієї держави на іншу, «потерпілій стороні» (жертві нападу) дозволено застосовувати силу у відповідь, що відповідно до Статуту ООН є невід'ємним правом на індивідуальну чи колективну самооборону (ст.51);

- вживання заходів військового характеру, які санкціоновані Радою Безпеки ООН у випадку загрози миру, порушень миру та актів агресії (Розділ VII Статуту ООН) [10].

Висновки

«Злочин агресії» є одним із найтяжчих міжнародних посягань, що становить серйозну загрозу відносинам миру та безпеки у світовому просторі. При цьому акти агресії здійснюються як з метою захоплення території іншої держави, так і з будь-якою іншою метою, яка суперечить міжнародному законодавству (тиск на органи державної влади з метою прийняття певного політичного рішення; послаблення держави тощо). З огляду на це, заборона агресії мала б розглядатися як імперативна

норма міжнародного права, відхилення від якої - неприпустиме.

Аналіз відповідних міжнародних правових платформ, стандартів у контексті регламентації кримінальної відповідальності за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни, викликаний необхідністю подальшого наукового обстеження стосовно удосконалення кримінально-правової охорони відносин миру між державами та вдосконалення законодавства в цій частині.

Література

1. Олійник Х. В. Кримінальна відповідальність за пропаганду, планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії (081 «Право»). Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2022. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2022/radaphd/21724/disoliynyk-2.pdf>.

2. Гнатовський М. М. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для юристів громадських приймалень / М. М. Гнатовський, Т. Р. Короткий, Н. В. Хендель. Одеса: Фенікс. 2015. 92 с.

3. Майснер А.В. Міжнародний злочин «агресія» в сучасній доктрині міжнародного права: дис. к.ю.н. спец.: 12.00.11 – міжнародне право. Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ. 2018. 225 с.

4. Определение агрессии: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 3314 (XXIX) от 14 декабря 1974 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74.

5. Об усилении эффективности принципа отказа от угрозы силой или ее применения в международных отношениях: Декларация принята резолюцией 42/22 Генеральной Ассамблеи от 18 ноября 1987 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_571; Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе. Хельсинки, 1 августа 1975 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055; О принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объеди-

ненных Наций: Декларация принята резолюцией 2625 (XXV) Генеральной Ассамблеи ООН от 24 октября 1970 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569.

6. Бойко І.І. Визначення агресії в міжнародному праві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. №1 (17). С.178-179.

7. Горбань Ю.О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення. *Вісник НАДУ*. №1. 2015. С.136-141

8. Поправка до статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/336923D8-A6AD-40EC-AD7B-45BF9DE73D56/0>.

9. Боднар Н.А. Проблема ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду в світлі європейського вибору України. *Журнал європейського і порівняльного права*. 2018. С.79-96.

10. Статут Організації Об'єднаних Націй. Департамент громадської організації ООН. Київ. 2008. URL: http://www.un.org.ua/images/UN_Charter_Ukrainian.pdf.

SUMMARY

The relevant range of issues obviously goes beyond those relating exclusively to national criminal law. They deserve to be studied, taking into account the fact that both international criminal law and national criminal law, on the main subject, the basic platform derive the fact of committing a criminal offense and punishment for it.

The so-called "crimes of aggression" are no exception, which are considered to be one of the most serious international encroachments that threaten the relationship between peace and security for the world community.

In view of this, the analyzed individual international legal acts prohibiting the mentioned aggression are imperative norms of international law.

«Crimes of aggression» are one of the most serious international encroachments that pose a clear threat to peace and security for the world community. In view of this, the prohibition of aggression is seen as an imperative norm of international law, deviation from which is unacceptable.

Key words: aggressive war, military conflict, martial laws, territorial integrity and inviolability, war propaganda, planning, preparation, resolution, conduct, criminal liability, «crimes of aggression».